

Mariusz Krasuski

ORCID: 0000-0002-7863-9096

m.krasuski@muzeumsiedlce.art.pl

Muzeum Regionalne w Siedlcach

Dział Archeologiczno-Historyczny

Bronie odwetowe Hitlera na Podlasiu

Sławomir Kordaczuk, *Próby z latającymi bombami V-1 i raketami balistycznymi V-2 we wschodniej Polsce w 1944 roku*, Wydawnictwo Muzeum Regionalnego w Siedlcach, Siedlce 2019, ss. 168

DOI: 10.34739/doc.2020.17.19

Jako pierwszy spopularyzował problematykę niemieckich broni odwetowych¹ w polskiej literaturze historiograficznej Michał Wojewódzki². Ograniczył się jednak do dwóch konstrukcji: bezpilotowego pocisku, inaczej latającej bomby V-1³, i rakiety balistycznej V-2⁴, która pozwoliła po wojnie na zapoczątkowanie badań kosmosu. Obie były testowane w ośrodku raketowym w Peenemünde na wyspie Uznam. Po jego zbombardowaniu przez aliantów 17/18 sierpnia 1943 r. produkcję przeniesiono do zakładu Mittelwerk koło Nordhausen w górach Harz. Natomiast poligon, skąd wystrzeliwano wymienione bronie w celu przetestowania ich zasięgu, siły rażenia

¹ Bronie odwetowe (z niem. *Vergeltungswaffen*), określane czasem jako cudowne bronie (z niem. *Wunderwaffen*), to niemieckie konstrukcje z końca II wojny światowej, mające odwrócić klęskę III Rzeszy i posłużyć także odwetowi za zbombardowanie niemieckich miast przez lotnictwo alianckie.

² M. Wojewódzki, *Akcja V-1, V-2*, Warszawa 1984.

³ Więcej o tej broni, łącznie z wersją pilotowaną: D. Piszkiwicz, *Podniebne loty Hanny Reitsch. Biografia*, Warszawa 2000.

⁴ Twórcą tej konstrukcji, która leciała nad atmosferą ziemską, był Wernher von Braun. D. Piszkiwicz, *Przez zbrodnie do gwiazd. Relacje*, Warszawa 2000; Idem, *Wernher von Braun. Z „Dory” na Księżyc. Biografie*, Warszawa 2002.

oraz nawigacji, założono we wsi Blizna koło Kolbuszowej. Kolejną konstrukcją oznaczoną numerem V-3 były działa wielokomorowe. Takie trzy zbudowano w dwóch wersjach wielkościowych w Zalesiu koło Międzyzdrojów na wyspie Wolin⁵. Obecnie działa tutaj Muzeum Poligon Broni V-3, prowadzone i udostępniane przez Piotra Nogalę⁶. Za czwartą broń odwetową V-4 uznaje się raketę czterostopniową „Rheinbote” („Posłaniec Renu”), najszybszą raketę II wojny światowej⁷. Jej próby odbywały się na poligonie w Łebie⁸.

Po 1989 r. wzrosło zainteresowanie niemieckimi konstrukcjami z lat II wojny światowej i pojawiło się więcej różnorodnych opracowań w języku polskim na temat tajemnic III Rzeszy⁹. Sprzyjał bogactwu literatury militarnej szerszy dostęp do zagranicznych archiwów i do Internetu oraz wydanie w formie drukowanej kopii meldunków Biura Studiów Przemysłowo-Gospodarczych Oddziału II Komendy Głównej Armii Krajowej, które były wysyłane do Anglii od października 1941 do lipca 1944 r.¹⁰

Najwięcej emocji wywołują tajemnicze dyskoidalne obiekty latające, zwane inaczej spodkami czy talerzami, kojarzone z Niezidentyfikowanymi Obiektami Latającymi (UFO). Zalicza się je do serii V-7, czyli m.in. do konstrukcji wykorzystujących antygravitację jako źródło napędu¹¹. Ze wszystkich wymienionych rodzajów broni tylko V-1 i V-2 były poddane próbom w naszym regionie, czyli na

⁵ Cf. P. Laskowski, *Niemieckie tajne bronie na wyspach Wolin i Uznam*. Przewodnik, Świnoujście 1999.

⁶ Cf. P. Nogała, *Tajemnice broni V czyli ostatnia nadzieja Hitlera*, Międzyzdroje 2011, s. 15-31.

⁷ M. Dudziak, *W poszukiwaniu Wunderwaffe. Bronie V na ziemiach polskich*, Zakrzewo 2017, s. 61-65.

⁸ Cf. L. Kotarski, *Łeba – wojenne tajemnice. Stacja doświadczalna 1941-1945*. Przewodnik, Konin 2000.

⁹ Cf. G. Hyland, A. Gill, *Ostatnia szansa Luftwaffe*, Warszawa 2000; I. Witkowski, *Prawda o Wunderwaffe*, Warszawa 2005; Idem, *Supertajne bronie Hitlera. Część 3. Geheimprojekt „Chronos”*, Warszawa 1999; Idem, *Supertajne bronie Hitlera. Podziemna III Rzesza. Część 6*, Warszawa 2000; Idem, *Supertajne bronie Hitlera. Tajemnica Gór Sowich wyjaśniona!*, Warszawa 1998; Idem, *Tajne bronie Hitlera. V-1, V-2, V-3, V-4*, Warszawa 1997.

¹⁰ *Meldunki miesięczne wywiadu przemysłowego KG ZWZ/AK 1941-1944*, faksymile przyg. do wyd. A. Glass, Warszawa 2000.

¹¹ Cf. R. Kudelski, „Syndrom V-7” Bartosza Rdultowskiego, <http://poszukiwania.pl/syndrom-v-7-bartosza-rdultowskiego.html>, (data dostępu: 27.12.2020); B. Rdultowski, *Syndrom V-7*, <http://www.technol.anv.pl/?k:51/SYNDROM%20V-7>, (data dostępu: 27.12.2020).

pograniczu trzech województw: mazowieckiego, podlaskiego i lubelskiego przed ich użyciem na polu walki. Dlatego Sławomir Kordaczuk przede wszystkim na nich skupił swoją uwagę. Wydaje się, że pretekstem i motywacją do napisania książki *Próby z latającymi bombami V-1 i raketami balistycznymi V-2 we wschodniej Polsce w 1944 roku*, była inwentaryzacja miejsc po wybuchach na wymienionym obszarze, obejmującym głównie historyczne Podlasie¹². Z poligonu w Bliźnie Niemcy wystrzelili bomby i rakiety w różnych kierunkach. Autor przebadiał kierunek strzelań Blizna – Sarnaki. W rejonie Sarnak Niemcy wyznaczyli poligon Neue Waffe (z niem. nowe bronie), oddalony od miejsca wystrzelenia około 300 km. To jest średnia odległość donośności rakiet V-2, bowiem głównie tę konstrukcję na tym kierunku testowano. Poza tym wiele egzemplarzy nie doleciało do wyznaczonego miejsca, inne były przelotami lub zboczyły z kursu.

Książka powstała głównie w oparciu o badania terenowe. Stąd nie tylko pochodzą relacje świadków, ale i zdjęcia archiwalne oraz dokumenty. Ta metoda pracy została doceniona przez Jana Świącha¹³.

(...) książki dotarły i pięknie za nie dziękuję. Otrzymane publikacje ładują na mojej półce do zapoznania się. Niekiedy czekają do wakacji, które są dla mnie okresem wielkiego czytania nie tylko zresztą naukowych opracowań. Pana książkę jednak przeglądałem z marszu. I zachwyciłem się dbałością o każdy szczegół. Moja wiedza na temat pocisków V-1 i V-2 była ograniczona. Oglądałem zupełnie niezły film fabularny o tej udanej akcji AK – przerzutu niewybuchu pocisku do Anglii oraz film dokumentalny. Oba te przekazy jednak nie zawierały szczegółów, które zostały ujęte w Pana książce. Zrobił Pan zatem ogromną robotę – dokument, w którym z setek szczegółowych informacji – puzzli, zdobytych w trakcie terenowych penetracji, udało się

¹² S. Kordaczuk, *Próby z latającymi bombami V-1 i raketami balistycznymi V-2 we wschodniej Polsce w 1944 roku*, Siedlce 2019.

¹³ Prof. dr hab. Jan Świąch, dziekan Wydziału Historycznego, kierownik Zakładu Teorii Muzealnictwa i Dokumentacji Etnograficznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Obszar zainteresowań, dydaktyki, opracowań książkowych i artykułów profesora: historia muzealnictwa etnograficznego w Polsce, teoria muzealnictwa – kolekcjonerstwo, dokumentacja naukowa, wystawiennictwo, budownictwo wiejskie w Polsce i jego ochrona, wiejska architektura przemysłowa, personifikacja i antropomorfizacja w architekturze wiejskiej, antropologiczne aspekty ochrony budownictwa wiejskiego i sztuki nieprofesjonalnej. *Jan Świąch*, <https://etnologia.uj.edu.pl/jan-swiech>, (data dostępu: 30.12.2020).

stworzyć cały obraz akcji, wymagającej ogromnej logistyki w ekstremalnych warunkach. Zaskoczony też byłem ilością materialnych świadectw, znalezionych w terenie. To ogromna praca chyłe czoło! Potwierdza to raz jeszcze, że nauka akademicka pracująca w systemie grantowym jest zawodna w takich sytuacjach, w których przed badaniami trzeba „oswoić” tzw. teren i mieć czas na prowadzenie detektywistycznych badań, a nie jedynie „powąchanie” rzeczywistości. Jeśli historia ma zafascynować to musi być historią o nas – tacie, wujku, dziadku, sąsiedzie, którzy poświadczają, że nie tylko goście z pomników zrobili coś ważnego. Serdecznie za tym gratuluję znakomitej pracy i publikacji (...) ¹⁴.

Autor zamieścił w *Bibliografii i źródłach* nazwiska 180 osób. To są świadkowie wydarzeń, których relacje zarejestrował w formie nagrań ¹⁵. W publikacji widać też dbałość o umiejscowienie każdego wybuchu testowanej broni na opisywanym kierunku sarnackim. Świadczą o tym dokładne wskazania dla czytelnika, który podejmie się próby samodzielnego dotarcia w terenie do leja po wybuchu, zabytku techniki z II wojny światowej. Dbano o każdy szczegół widzimy też w opublikowanym jednym ze szkiców sytuacyjnych narysowanych w terenie. Zwykle świadkowie nie pamiętali dokładnych dat detonacji, ale część z nich z detektywistyczną drobiazgowością udało się ustalić na podstawie na przykład zapamiętanych świąt. Jeden z nich nastąpił w sobotę przed Zielonymi Świątkami 1944 r. Świadczyli także godzinę. Ten wybuch jest na tyle ważny, że stał się okazją do zaprezentowania szczątków z tego konkretnego miejsca na stałej ekspozycji w Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie – Oddział Muzeum Regionalnego w Siedlcach, bowiem z kolonii tej wsi pochodzą zabytkowe szczątki ¹⁶.

Książka spełniła oczekiwania miłośników historii regionu i ma także wymiar praktyczny. O czym świadczy na przykład opinia

¹⁴ J. Świąch, list do Sławomira Kordaczuka przesłany pocztą e-mail 7 XII 2020.

¹⁵ Więcej na temat tworzenia przez autora prywatnego archiwum historii mówionej – S. Kordaczuk, *Archiwum historii mówionej w warsztacie regionalisty*, [w:] *XI Kongres stowarzyszeń regionalnych. Legnica 23-25 IX 2018. Materiały i dokumenty*, red. S. Bednarek, R. Różycki, Wrocław 2020, s. 147-161.

¹⁶ <https://www.facebook.com/Muzeum-Ziemiaństwa-w-Dąbrowie-Oddział-Muzeum-Regionalnego-w-Siedlcach-159357057991418/>, (data dostępu: 27.12. 2020).

Tomasza Szczerbickiego, autora i współautora książek o historii motoryzacji w Polsce i uzbrojeniu Wojska Polskiego¹⁷.

Skończyłem czytać książkę. Gratuluję wydawnictwa! I na gorąco przysłałam – w punktach – moje wrażenia:

1. Książka bardzo dobrze skomponowana, zawiera wszystkie wątki tytułowego tematu, ale nie jest – mówiąc kolokwialnie – przegadana. W tej formie może być atrakcyjna dla młodzieży z Podlasia. To ważne, gdy stara się zainteresować młodzież historią lokalną.
2. Forma książki, jako wynik wieloletnich badań terenowych, dla mnie jest niesamowicie ekscytująca. Mało takich dzieł powstaje i to powinno być uznawane za wzorzec.
3. Na podstawie tej książki można zrobić fajne „gry terenowe” dla lokalnych harcerzy lub uczestników szkolnych kół zainteresowań. Jeżeli wziąć pod uwagę tylko gminę Sarnaki, można takie gry robić jako wycieczki rowerowe (...)¹⁸.

Autor książki wcześniej wyszedł naprzeciw takim zapotrzebowaniom, biorąc udział w pierwszej edycji konkursu wojewódzkiego na scenariusze lekcji szkolnych o województwie mazowieckim. Razem z nauczycielem historii Januszem Wilczyńskim przygotował scenariusz lekcji w formie wycieczki krajoznawczej pod tytułem *Śladami V-2. Cudowna broń Hitlera na terenie obecnego województwa mazowieckiego w czasie II wojny światowej*. Wyróżniony w konkursie scenariusz zawiera m.in. zajęcia i ćwiczenia edukacyjne jako gotowy materiał do przeprowadzenia przez nauczycieli¹⁹. Obecnie pozostałości po niemieckiej technice wojskowej, podobnie jak innych armii walczących na terenach polskich, włącza się także do oferty turystycznej. Zakłada się nowe placówki muzealne i wytycza szlaki do zwiedzania. Relikty militarne trafiają do regionalnego potencjału gospodarczego²⁰.

¹⁷ Tomasz Szczerbicki, <https://lubimyczytac.pl/autor/17633/tomasz-szczerbicki>, (data dostępu: 29.12.2020); <https://www.empik.com/szukaj/produkt?q=tomasz+szczerbicki>, (data dostępu: 29.12.2020).

¹⁸ T. Szczerbicki, list do Sławomira Kordaczuka przesłany pocztą e-mail 6 XII 2020.

¹⁹ S. Kordaczuk, J. Wilczyński, *Śladami V-2. Cudowna broń Hitlera na terenie obecnego województwa mazowieckiego w czasie II wojny światowej*, [w:] *Lekcje o Mazowszu. Scenariusze zajęć edukacyjnych*, red. merytoryczna B. Tarnowska, Warszawa 2017, s. 210-232.

²⁰ Szerzej cf. M. Dudziak, *W poszukiwaniu Wunderwaffe...* W książce tego autora pokazano najlepiej mapę turystyczną w Polsce w odniesieniu do pozostałości

Książka *Próby z latającymi bombami* stanowi także promocję działalności Muzeum Regionalnego w Siedlcach, w którym S. Kordaczuk stworzył największą kolekcję części rakiet V-2 (z V-1 jest tylko element) w Polsce. Zabytki z tego zbioru były wypożyczane na wystawy do: Muzeum Tradycji Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy, Dolnego Pałacu Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, Muzeum Regionalnego w Dębicy, Pałacu w Korczewie i Urzędu Gminy w Terespolu. Najważniejsza prezentacja części kolekcji odbyła się w macierzystej placówce w 2014 r.²¹ Wystawa *Podlaskie ślady broni V-1 i V-2. Tak się zaczęła droga w Kosmos* została wyróżniona w dziewiątej edycji konkursu wojewódzkiego „Mazowieckie Zdarzenia Muzealne – Wierzba”²², podobnie jak książka w edycji konkursu w roku jej wydania²³.

Uczestnikiem wernisażu był ostatni z żyjących w Siedlcach żołnierzy Oddziału Partyzanckiego „Zenona” 34 pp AK, Tadeusz Sobieszczak. Wymieniony oddział został sformowany jako osłona radiostacji Komendy Głównej Armii Krajowej R-31 i brał udział w Akcji V-2²⁴. Jednym z rozdziałów książki jest *Polski wywiad w walce z niemiecką bronią V-1 i V-2*, zamieszczony po *Rysie historycznym*.

opisywanego tematu (ośrodki szkoleniowe, poligony doświadczalne i ćwiczebne, zakłady produkcyjne, stanowiska radiolokacyjne i obserwacyjne); W. Gąsiewski, *Blizna. Fakty i sensacje. Niemiecki poligon broni V-1 i V-2 i walka polskiego ruchu oporu. Park Historyczny Blizna w gminie Ostrów na Podkarpaciu*, Mielec 2013; T. Zając, *Atrakcje w Księstwie Wyrzutnia rakiet*, http://leba.biz/wyrzutnia_rakiet.html, (data dostępu: 3.12.2020).

²¹ M. Krasuski, *Zanim rakiety sięgnęły Kosmosu, detonowały na Podlasiu*, „Tygodnik Siedlecki” 2014, nr 31, s. 10.

²² *Laureaci Mazowieckiego Zdarzenia Muzealnego Wierzba 2015*, <http://www.mrot.pl/projekty/7-aktualnosci/551-laureaci-mazowieckiego-zdarzenia-muzealnego-wierzba-2015>, (data dostępu: 30.12.2020).

²³ S. Ignaszczak, *XIV edycja konkursu „Mazowieckie Zdarzenia Muzealne – Wierzba” rozstrzygnięta*, <https://www.mazovia.pl/konkursy--szkolenia/konkurs-mazowieckie-zdarzenie-muzealne--wierzba/art,14,xiv-edycja-konkursu-mazowieckie-zdarzenia-muzealne-wierzba-rozstrzygnieta.html>, (data dostępu: 30.12.2020).

²⁴ Cf. M. Czmocho, *Akcja V-2 na Ziemi Łosickiej*, Łosice 2016; K. Frankowski, *Na ścieżkach Podlasia. Wspomnienia z lat dziecięcych, okupacji, PRL-ki i III RP*, Lublin 2009; S. Kordaczuk, *Podlaskim szlakiem Oddziału Partyzanckiego „Zenona”*, Siedlce 2007; W. Kosieradzki, T. Nieścioruk, *Droga przez Podlasie Oddziału Partyzanckiego 34 Pułku Piechoty Armii Krajowej Stefana Wyrzykowskiego „Zenona”*, Łosice 2016; S. Lewicki, *Zapis ocalenia. Wydanie II w 65 rocznicę bitwy pod Jeziorami*, Łosice 2009, s. 118-127; A. Wereszko, *W szeregach walczącego Podlasia. Zapiski oficera Armii Krajowej i Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość 1939-1947*, Biała Podlaska 2006.

Autor skupił uwagę na konspiratorach w okolicach Sarnak, podległych komendantowi Obwodu AK Siedlce. Nie pominął jednak szerszych związków prób rozpoznania tajemniczej broni testowanej przez Niemców we wschodniej Polsce z większymi obszarami działań wywiadu przemysłowego Armii Krajowej i innych organizacji konspiracyjnych²⁵.

Szczególnie dociekliwym polecam podrozdział *Oznakowania zakładów produkujących elementy rakiet V-2*. Autor zawarł tutaj informacje, które przydałyby się aliantom planującym w czasie wojny cele do bombardowań. Spisał z oryginalnych części ze zbiorów muzealnych i kolekcji prywatnych trzyliterowe kody fabryk, z których pochodzą poszczególne elementy rakiet. Na ich podstawie ustalił nazwy i adresy producentów. Podał również informacje, z jakich elementów odczytał kody i gdzie dany zabytek się znajduje. Tak samo skrupulatnie podał spis numerów inspektorów komórek niemieckiego Urzędu Uzbrojenia (Waffen Amt), zajmujących się dopuszczeniem wyprodukowanych elementów do montażu w broni i użyciu jej na polu walki. Dotychczas spotykaliśmy takie informacje dotyczące na przykład broni strzeleckiej, dane tego rodzaju odnoszące się do rakiet balistycznych pojawiają się w literaturze po raz pierwszy²⁶. W książce zamieszczona jest bogata bibliografia publikacji, z jakich autor korzystał. Zawarł także imponujący wykaz informatorów, których relacje nagrał, bowiem znaczna część pracy opiera się na badaniach terenowych. Autor nie ustrzegł się jednak drobnych potknięć, jak np. literówki (w spisie treści) czy niewłaściwie nazwanej wręgi konstrukcyjnej (podpis pod zdjęciem na stronie 96). Nie wpływa to jednak na ogólną ocenę, która jest bardzo pozytywna.

Intencją autora było niewątpliwie przygotowanie książki popularnonaukowej w sposób rzetelny i w miarę wyczerpujący, przede wszystkim z naciskiem na kwestie regionalne, przyczyniające się do poszerzenia oferty turystycznej. Mniej jest opisów dotyczących budowy pocisków, bowiem strona techniczna obu typów broni została

²⁵ Cf. A. Glass, S. Kordaczuk, D. Stępniewska, *Wywiad Armii Krajowej w walce z V-1 i V-2*, Warszawa 2000; S. Kordaczuk, B. Wróbel, *Tajne bronie Hitlera. Ślad polski*, Warszawa 2012; *Polacy w walce z bronią V-1 i V-2*, red. W. Zawadzki, Bydgoszcz 2003; *Tajemnice Blizny. Wywiad Armii Krajowej w walce z raketami V-2*, red. naukowa R. Wnuk, R. Zapart, współpraca J. Szkudliński, Gdańsk 2012.

²⁶ Cf. https://proofhouse.com/cm/ger_ord_codes.htm, (data dostępu: 31.12.2020).

już dość dogłębnie opisana²⁷. Lekturę ułatwiają indeksy: osobowy i geograficzny, mnogość ilustracji, w tym zdjęć autorskich oraz rozdział w kolorze, będący uzupełnieniem części opisowej i relacją m.in. z podróży śladami broni V po Polsce (Blizna, Zabawa, Kołobrzeg, Tuszyna oraz obszar dawnego poligonu Neue Waffe) i po Niemczech (Peenemünde, Mittelbau-Dora). Jest tutaj też zapowiedź, co nas czeka nowego, jak np. udział autora w filmowaniu motywów z Podlasia do filmu *Antoni Kocjan* z cyklu *Geniusze i marzyciele*. Biorąc pod uwagę powyżej opisane kwestie, należy polecić książkę historykom, w tym miłośnikom dziejów regionu, nauczycielom i przewodnikom turystycznym. Spełni ona wymagania stawiane przez osoby o różnych preferencjach.

Bibliografia / References

Książki i artykuły

- Burakowski T., Sala A., *Rakiety i pociski kierowane, cz. 1, Zastosowania*, Warszawa 1960.
- Czmoch M., *Akcja V-2 na Ziemi Łosickiej*, Łosice 2016.
- Dudziak M., *W poszukiwaniu Wunderwaffe. Bronie V na ziemiach polskich*, Zakrzewo 2017.
- Frankowski K., *Na ścieżkach Podlasia. Wspomnienia z lat dziecięcych, okupacji, PRL-ki i III RP*, Lublin 2009.
- Gąsiewski W., *Blizna. Fakty i sensacje. Niemiecki poligon broni V-1 i V-2 i walka polskiego ruchu oporu. Park Historyczny Blizna w gminie Ostrów na Podkarpaciu*, Mielec 2013.
- Glass A., Kordaczuk S., Stępniewska D., *Wywiad Armii Krajowej w walce z V-1 i V-2*, Warszawa 2000.
- Hölsken D., *V-Missiles of the Third Reich the V-1 and V-2*, Sturbridge 1994.
- Hyland G., Gill A., *Ostatnia szansa Luftwaffe*, Warszawa 2000.
- Kordaczuk S., *Archiwum historii mówionej w warsztacie regionalisty*, [w:] *XI Kongres stowarzyszeń regionalnych. Legnica 23-25 IX 2018. Materiały i dokumenty*, red. S. Bednarek, R. Różycki, Wrocław 2020.
- Kordaczuk S., *Podlaskim szlakiem Oddziału Partyzanckiego „Zenona”*, Siedlce 2007.

²⁷ Cf. T. Burakowski, A. Sala, *Rakiety i pociski kierowane, cz. 1, Zastosowania*, Warszawa 1960; D. Hölsken, *V-Missiles of the Third Reich the V-1 and V-2*, Sturbridge 1994.

- Kordaczuk S., *Próby z latającymi bombami V-1 i raketami balistycznymi V-2 we wschodniej Polsce w 1944 roku*, Siedlce 2019.
- Kordaczuk S., Wilczyński J., *Śladami V-2. Cudowna broń Hitlera na terenie obecnego województwa mazowieckiego w czasie II wojny światowej*, [w:] *Lekcje o Mazowszu. Scenariusze zajęć edukacyjnych*, red. B. Tarnowska, Warszawa 2017.
- Kordaczuk S., Wróbel B., *Tajne bronie Hitlera. Ślad polski*, Warszawa 2012.
- Kosieradzki W., Nieścioruk T., *Droga przez Podlasie Oddziału Partyzanckiego 34 Pułku Piechoty Armii Krajowej Stefana Wyrzykowskiego „Zenona”*, Łosice 2016.
- Kotarski L., *Łeba – wojenne tajemnice. Stacja doświadczalna 1941-1945. Przewodnik*, Konin 2000.
- Krasuski M., *Zanim rakiety sięgnęły Kosmosu, detonowały na Podlasiu*, „Tygodnik Siedlecki” 2014, nr 31.
- Laskowski P., *Niemieckie tajne bronie na wyspach Wolin i Uznam. Przewodnik*, Świnoujście 1999.
- Lewicki S., *Zapis ocalenia. Wydanie II w 65 rocznicę bitwy pod Jeziorami*, Łosice 2009.
- Meldunki miesięczne wywiadu przemysłowego KG ZWZ/AK 1941-1944*, faksymile przyg. do wyd. A. Glass, Warszawa 2000.
- Nogała P., *Tajemnice broni V czyli ostatnia nadzieja Hitlera*, Międzyzdroje 2011.
- Piszkiwicz D., *Podniebne loty Hanny Reitsch. Biografia*, Warszawa 2000.
- Piszkiwicz D., *Przez zbrodnie do gwiazd. Relacje*, Warszawa 2000.
- Piszkiwicz D., *Wernher von Braun. Z „Dory” na Księżyc. Biografie*, Warszawa 2002.
- Polacy w walce z bronią V-1 i V-2*, red. W. Zawadzki, Bydgoszcz 2003.
- Tajemnice Blizny. Wywiad Armii Krajowej w walce z raketami V-2*, red. R. Wnuk, R. Zapart, współp. J. Szkudliński, Gdańsk 2012.
- Wereszko A., *W szeregach walczącego Podlasia. Zapiski oficera Armii Krajowej i Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość 1939-1947*, Biała Podlaska 2006.
- Witkowski I., *Prawda o Wunderwaffe*, Warszawa 2005.
- Witkowski I., *Supertajne bronie Hitlera. Część 3. Geheimprojekt „Chronos”*, Warszawa 1999.
- Witkowski I., *Supertajne bronie Hitlera. Podziemna III Rzesza. Część 6*, Warszawa 2000.
- Witkowski I., *Supertajne bronie Hitlera. Tajemnica Gór Sowich wyjaśniona!*, Warszawa 1998.
- Witkowski I., *Tajne bronie Hitlera. V-1, V-2, V-3, V-4*, Warszawa 1997.
- Wojewódzki M., *Akcja V-1, V-2*, Warszawa 1984.

Netografia

<https://www.empik.com/szukaj/produkt?q=tomasz+szczerbicki>, (data dostępu: 29.12.2020).

<https://www.facebook.com/Muzeum-Ziemianstwa-w-Dabrowie-Oddzial-Muzeum-Regionalnego-w-Siedlcach-159357057991418/>, (data dostępu: 27.12.2020).

https://proofhouse.com/cm/ger_ord_codes.htm, (data dostępu: 31.12.2020).

Ignaszczak S., *XIV edycja konkursu „Mazowieckie Zdarzenia Muzealne – Wierzba” rozstrzygnięta*, <https://www.mazovia.pl/konkursy-szkolenia/konkurs-mazowieckie-zdarzenie-muzealne--wierzba/art,14,xiv-edycja-konkursu-mazowieckie-zdarzenia-muzealne-wierzba-rozstrzygnieta.html>, (data dostępu: 30.12.2020).

Jan Świech, <https://etnologia.uj.edu.pl/jan-swiech>, (data dostępu: 30.12.2020).

Kudelski R., „*Syndrom V-7*” *Bartosza Rdultowskiego*, <http://poszukiwania.pl/syndrom-v-7-bartosza-rdultowskiego.html>, (data dostępu: 27.12.2020).

Laureaci Mazowieckiego Zdarzenia Muzealnego Wierzba 2015, <http://www.mrot.pl/projekty/7-aktualnosci/551-laureaci-mazowieckiego-zdarzenia-muzealnego-wierzba-2015>, (data dostępu: 30.12.2020).

Rdultowski B., *Syndrom V-7*, <http://www.technol.anv.pl/?k:51/syndrom%20V-7>, (data dostępu: 27.12.2020).

Tomasz Szczerbicki, <https://lubimyczytac.pl/autor/17633/tomasz-szczerbicki>, (data dostępu: 29.12.2020).

Zajac T., *Atrakcje w Księstwie Wyrzutnia rakiet*, http://leba.biz/wyrzutnia_rakiet.html, (data dostępu: 30.12.2020).